

ТРАНСФОРМАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ПРАВА В НОВІТНЮ ДОБУ: ГУМАНІСТИЧНИЙ ТА ЛІБЕРАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

Сучасна доба, яка фактично заклала підґрунтя для настання технологічної сингулярності, несе в собі як переваги, так і загрози для людського суспільства. Якщо переваги сьогодні очевидні для багатьох: вільний доступ до колосальних обсягів найрізноманітнішої інформації, високі темпи розвитку технологій, що спрощують та урізноманітнюють засоби масової комунікації, то загрози не так широко афішуються з різних причин. Один з провідних вітчизняних фахівців у галузі впливу інформатизації на сучасну людину дуже влучно характеризує негативний аспект цього впливу: «Бурхливі потоки дрібних інформаційних часток без перестану бомбардують нашу свідомість, спричиняючи оніміння й омертвіння розумових та й сприйнятливих спроможностей» [1, с. 4-5]. З огляду на масштаби залучення кожного у такі інформаційні потоки, цей висновок свідчить, що вони впливають на переважну більшість сфер життя людини, включаючи й форми її соціального буття, зокрема, на державу й право.

Більше того, вплив інформатизації на сучасну державу є настільки значним, що сучасна доктрина, зокрема військова, наводить власну класифікацію війн залежно від цивілізаційного типу суспільства, а саме: «війна аграрного суспільства велася за землі, індустріального — за машини, а війна інформаційного суспільства ведеться за інформацію» [2, с. 11]. На цьому тлі вітчизняні дослідники вважають, що для свого ефективного розвитку в сучасних умовах «завданням (кожної) держави стає не розповсюдження однієї і тієї самої інформації по всій країні, а забезпечення розповсюдження різноманітної інформації, альтернативних думок, але з поданням потужної державної думки» [2, с. 14]. Це означає, що держава має бути як ніколи прозорою та сприяти реалізації інформаційного плюралізму, водночас демонструючи свою позицію як координатора та взірця, який сублімує останні досягнення науки і техніки та враховує реальні й перспективні потреби суспільства.

Цілком логічно, що інформаційна війна, учасником якої може зараз бути не тільки якась держава, або інша публічна інституція, а, навіть, кожна людина, яка володіє достатніми знаннями сучасних інформаційних технологій (інформаційний тероризм — насильницьке розповсюдження шкідливого програмного забезпечення через технологічні комунікаційні мережі, промисловий шпіонаж, інші правопорушення у сфері використання інформаційних технологій), є процесом, що долучає до себе майже кожну людину. Такі загрози інформаційної безпеки без сумніву торкаються значного пласту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина, а також інших суб'єктів права. Тому, не можна не визнати й того, що такі питання потребують і відповідної ґрунтовної розробки на рівні фундаментальних юридичних наук, зокрема, загальної теорії держави і права. Це, насамперед, доповнення та трансформація розуміння класичних доктрин гуманізму та лібералізму у праві як аксіологічного підґрунтя останнього.

Ця проблематика, нажаль, немає комплексного та ґрунтовного дослідження у вітчизняній юридичній теоретичній науці. Однак, серед останніх робіт, які торкаються зазначеного питання, можна виокремити, зокрема, роботи таких науковців як О. Гришук, С. Гусарєв, О. Донченко, А. Колодій, В. Ковальський, О. Лошихін, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, В. Плавич, С. Погребняк, С. Стеценко та інші.

Зокрема, В. Плавич, розглядаючи динамічний характер аксіологічного змісту права, опосередкованого засадничими принципами правотворчості, так позиціонує його роль у сучасному суспільстві: «принципи правотворчості, насамперед, як регулятори суспільних відносин, багато в чому визначають перспективи розвитку не тільки права, а й суспільства, держави та, у кінцевому рахунку, сприяють усуненню прогалин або інших недоліків чинного законодавства» [3, с. 80].

В свою чергу, Н. Оніщенко дає наступну характеристику стану сучасного права у площині деформації правової свідомості: «сучасний кризовий стан та його прояви, породжують стійкий соціальний та правовий нігілізм, що трансформується сьогодні із площини емоцій, почуттів, відчуттів, переживань (правова психологія) у площину переконань, ставлення, уявлень, стереотипів (правова ідеологія)» [4, с. 13].

Також, як відзначає Н. Пархоменко, важливим питанням на шляху забезпечення реалізації принципу законності є реалізація конституційної законності. При цьому, «чинниками, що забезпечують реалізацію принципу конституційної законності є узгоджена система законодавства, що містить чіткі правові приписи; існування механізму реалізації системи законодавства» [5, с. 37]. У межах предмету цієї статті це може свідчити про необхідність відповідного врегулювання питань, пов'язаних із межами громадянської свободи та відповідними проєкціями негативного та позитивного права на конституційному рівні, зокрема, закріплення поняття інформаційної свободи, інформаційної безпеки та обов'язків держави щодо гарантії їх дотримання й забезпечення.

Тлумачить на рівні праворозуміння сучасні тенденційні процеси із трансформації аксіологічного змісту права і А. Колодій: «найбільш істотною його проблемою є відпрацювання моделі соціально-справедливого права, яке відповідає уявленням більшості людей про соціальну справедливість» [6, с. 43].

Своє бачення проблем сучасного праворозуміння, а отже й ціннісного його виміру, також наводить С. Гусарев у контексті гуманістичної концепції: «гуманізація суспільного життя може відбуватися у різних напрямках державної політики, зокрема, шляхом здійснення правових трансформацій, орієнтованих на забезпечення прав людини» [7, с. 47].

Ці висновки свідчать про усвідомлення сучасною юридичною наукою тих проблем, які несе в собі, зокрема, сучасна цивілізаційна доба. Однак, у сучасній юридичній доктрині, на жаль, немає комплексного та ґрунтовного дослідження зазначеного вище впливу інформатизації, розбудови інформаційного суспільства на правових засадах.

На цьому тлі метою цієї статті є формулювання основних аспектів, напрямків впливу сучасних цивілізаційних процесів на аксіологічний зміст права та можливі шляхи його більшої адаптації до потреб сьогодення. Також похідною метою, яка ґрунтується на попередній, постає питання окреслення основних рис сучасного праворозуміння в умовах інформатизації.

Для досягнення зазначених вище цілей доцільно комплексно та ґрунтовно підійти до визначення спектру чинників, характеру їх взаємного впливу у контексті проблематики, що розглядається. Так, зокрема, С. Алексєєв вважає, що в основі розгляду питання про можливі трансформаційні процеси аксіологічного змісту права мають бути враховані «соціальні сили, що керують суспільством». До таких сил науковець відносить «владу», «власність», «ідеї». При цьому «головною особливістю суспільства в умовах цивілізації є свобода». Цікаво, що С. Алексєєв відзначає динамізм категорії «свобода» як детермінанти «соціальних сил, що керують суспільством» — вона, «як і все у житті людей, представляє собою явище, що складається поступово, є багатозначним, таким, що містить протиріччя у собі, яке має свої переваги, так і недоліки» [8, с. 23].

При цьому позитивний бік свободи «полягає у безпрецедентній та оптимістичній можливості розвитку на основі розуму. Негативний бік — це перспектива значного відриву суспільства від природи, можливість суб'єктивного моделювання майбутнього людьми, що мають знаряддя впливу на людину, відповідно, можливість насилля та сваволі» [8, с. 23]. Останні слова про маніпулювання людською свідомістю є як ніколи актуальними сьогодні в умовах інформаційної війни на всіх рівнях, у тому числі на ціннісному — взаємне проникнення культур, різних варіантів історії, політичних програм як на локальному, так і на глобальному рівні тощо. Все це ускладнює процес уніфікації, пошуку спільного знаменника ціннісного змісту права у прямій залежності від підвищення темпів зазначених процесів інформаційного коловороту, в який потрапляє сучасна людина.

Продовжуючи мову про тріаду «соціальних сил, що керують суспільством» — «владу», «власність», «ідеї» за С. Алексєєвим, хотілося б також коротко відзначити і їхні «сильні» й «слабкі» якості, щоб подальша розробка проблематики, якій присвячена ця публікація, була більш послідовною та наочною.

Так, позитивною рисою влади є те, що вона є засобом «забезпечення організованості суспільства, його існування й розвитку в якості єдиної цілісної системи. Разом з тим, негативний бік влади полягає у тому, що в ній закладена тенденція самозбільшення (зростання бюрократичного апарату), централізації (зменшення обсягів впливу народу на політичні процеси), виключності (обмеження або скасування плюралізму), нетерпимості (політичні переслідування та репресії дисидентів)» [8, с. 23-24].

Власність ж у позитивному значенні є «свого роду продовженням людини, стає джерелом його сили і могутності у речах, здатна активно та різнопланово впливати на поведінку людей, бути потужним стимулом їх вчинків». З іншого боку, негативний прояв власності виявляється у тому, що вона «також може стати основою владарювання над людьми, економічного придушення людини. Вона може сприяти підсиленню егоїзму особистості, відчуженню людей один від одного, нагнітанням страстей, що ведуть до попрання норм моралі, закону, до злочинів» [8, с. 24].

Говорячи про ідеї, С. Алексєєв так формулює їх позитивні якості: «саме вони здатні облагородити життя людей, надати їм високий духовний, істинно людський зміст і, що особливо важливо, зняти, приборкати, взаємно погасити негативні риси влади та власності, взаємно гармонізувати ці потужні соціальні сили». Однак і ідеї можуть мати негативний прояв, зокрема тоді, коли вони «виражені в ідеології (суми поглядів імперативного характеру, пов'язаних із владою), можуть бути негативною, реакційною силою. Тут вони стають джерелом фанатизму, духовного закріпачення людини, фактором, що сприяє реалізації негативних сторін влади й власності та таким, що протистоїть світлим, позитивним сторонам Розуму» [8, с. 24-25].

В сучасній юридичній науці про гуманістичні й ліберальні цінності також існують й відповідні філософські доктрини. Зокрема, О. Донченко вважає, що «однією з основоположних цінностей індивіда є потреба у свободі. Остання ж, трансформуючись в юридично оформлену свободу, здатна подолати «відчуження» людини в сфері права. Зокрема, усунути сприйняття індивідом правових цінностей як по-рожніх абстракцій, а не результату особистої творчості» [9, с. 11].

Також О. Гришук, розглядаючи людську гідність у праві відзначає, що «філософсько-правове бачення справедливості включає: рівність людської гідності кожного, взаємозв'язок діяння і покарання та справедливий обмін. Таким чином, справедливість тісно переплетена з такою правовою цінністю, як формальна рівність. Правова рівність не є абсолютною. Це є відносна (формальна) рівність гідності вільних і незалежних людей на підставі єдиних норм і однаковою мірою, на підставі того, що вони є носіями людської гідності» [10, с. 15-16]. А сама гідність у цьому контексті розуміється нею як «самоцінність та суспільна значимість людини як біосоціодуховної істоти, яка визначається існуючими суспільними відносинами, не залежить від конкретної людини і має бути рівною для всіх людей» [10, с. 14].

Отже, ґрунтуючись на наведеному вище, можемо підсумувати, що класичні ліберальні та гуманістичні цінності (свобода, рівність, справедливість, гідність) є такими, що актуалізуються у суспільстві, а сфера потенційних загроз, замахів на них є прямо пропорційною ступеню інтенсивності залучення людини у суспільні відносини, тобто взаємодії одна з одною. За таких підстав сучасна високотехнологічна доба із широкими комунікативними можливостями створює багато таких загроз і тому має бути належним чином виражена у праві на всіх рівнях — від основоположних принципів до механізмів правового регулювання конкретних аспектів їх реалізації. Все це, на жаль, сьогодні лише окреслює для сучасної науки перспективні напрями наукової розробки, а не дає аргументованої відповіді на актуальні питання правової теорії та юридичної практики.

Стосовно нових рис праворозуміння в сучасних умовах хотілося б зазначити, що поширена сьогодні концепція комунікативного праворозуміння [11] недостатньо приділяє увагу значенню та впливу громадянського суспільства у формуванні норм сучасного права [12]. За таких умов доцільно говорити про такий підхід праворозуміння як громадянсько-комунікативний.

Використані джерела:

1. *Соснін О.В.* Проблеми державного управління системою національних інформаційних ресурсів з наукового потенціалу України: [монографія] / О.В. Соснін. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. — 572 с.
2. *Почепцов Г.Г.* Інформаційна політика: [навч. посіб.] / Г.Г. Почепцов, С.А. Чукут. — К.: Знання, 2006. — 663 с.
3. *Плавич В.П.* Зasadничі принципи правотворчої діяльності як основа її ефективності / В.П. Плавич, С.В. Плавич // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри: Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. — С. 77-81.
4. *Онiщенко Н.М.* Принцип законності: наукові реалії сьогодення / Н.М. Онiщенко // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри: Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. — С. 13-18.
5. *Пархоменко Н.М.* Конституційна законність як мета, вимога та правовий режим: теоретичні аспекти / Н.М. Пархоменко // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри: Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. — С. 36-39.

6. Колодій А.М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація / А.М. Колодій // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри: Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. — С. 40-44.
7. Гусарев С.Д. Гуманізм як основоположна ідея сучасного правового світогляду / С.Д. Гусарев // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри: Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. — С. 44-48.
8. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. — М.: Изд-во БЕК, 1995. — 320 с.
9. Донченко О.П. Свобода як категорія права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 — «філософія права» / О.П. Донченко. — Чернівці, 2010. — 20 с.
10. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософський аспект: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.12 — «філософія права» / О.В. Гришук. — Львів, 2008. — 33 с.
11. Вобликов В.Ю. Правопонимание в современной российской теории права / В.Ю. Вобликов [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.credonew.ru/content/view/572/31/>
12. Шевчук О. Е-Ukraine — Електронна Україна / О. Шевчук. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.e-ukraine.biz/ukraine5.html>

Жуков Є. В. Трансформації аксіологічного змісту права в новітню добу: гуманістичний та ліберальний аспекти.

Стаття присвячена розгляду новітніх тенденцій змістовного наповнення усталених гуманістичних та ліберальних доктрин у праві, зумовленим розширенням фактичних меж громадянської свободи в сучасних умовах глобалізації та інформатизації.

Ключові слова: аксіологічний зміст права, гуманізм, лібералізм, глобалізація, інформатизація, інформаційне суспільство, громадянське суспільство, держава.

Жуков Е. В. Трансформации аксиологического содержания права в новейшую эпоху: гуманистический и либеральный аспекты.

Статья посвящена рассмотрению новейших тенденций содержательного наполнения устоявшихся гуманистических и либеральных доктрин в праве, обусловленных фактическим расширением границ гражданской свободы в современных условиях глобализации и информатизации.

Ключевые слова: аксиологическое содержание права, гуманизм, либерализм, глобализация, информатизация, информационное общество, гражданское общество, государство.

Zhukov Y. Transformations of axiological content of law in the newest age: humanistic and liberal aspects.

Annotation: The article is sanctified to consideration of the newest tendencies of the rich in content filling of withstand humanistic and liberal doctrines in a right, borders of civil liberty in the modern terms of globalization and informatization conditioned by actual expansion.

Key words: axiological content of law, humanism, liberalism, globalization, informatization, information society, civil society, state.

Рекомендовано до друку кафедрою загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.